

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 2 • NR 16 • 1967 • SIDE 249-260

Om Anders Sørensen Vedels mærke
Af Per Hougaard

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heralдинen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Om Anders Sørensen Vedels mærke

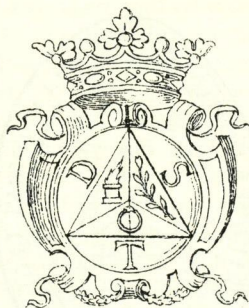
Af Per Hougaard

I ÅRET 1826 erhvervede tre søskende, efterkommere efter kgl. historio-
graf *Anders Sørensen Vedel* (1542—
1616), adelskab¹⁻²⁾. De to fik tillagt
navnet *Wedel-Heinen*, og det fastsatte
våben var for alle tre's vedkommende
ikke en nyskabelse, men identisk med
våbenet for den tyske adelsslægt *v.
Heinen*³⁾, der uddøde med erhverver-
nes stedfader. Den tredie af de adlede,
J. K. D. Wedel, beholdt sit familie-
navn uændret, og hans børn ansøgte
om at måtte erstatte det våben, de hav-
de fået, med et andet, dannet efter
stamfaderens bomærke. Ønsket var så
meget mere berettiget, som familien
inden nobiliteringen i mange genera-
tioner havde ført varianter af dette
mærke i sit skjold⁴⁾. Ansøgningen be-
villigedes 26/2 1866, og hermed beri-
gedes den danske adelsheraldik med
en ejendommelig symbolkonstellation
(fig. 1), der stedse har affødt systema-
tiske og terminologiske vanskeligheder.

Herom skriver *P. B. Grandjean*⁵⁾:
»For overhovedet at kunne henføre
dette Vaaben til de heraldiske, er man
nødsaget til at betragte Cirkelen som
et rundt Skjold, der i dette Tilfælde
bliver en virkelig integrerende Del af
det hele Våben«. Endvidere hævder
Grandjean (sst. s. 204) under omtalen
af *A. Thisets*⁶⁾ anvendelse af hjelm-
klæde på våbenets rangkrone, at våbe-

net »netop derved faar et haardt til-
trængt heraldisk Præg«. Professor
Storck søger som vist at løse formpro-
blemet ved at anbringe mærket i en
cartoucheramme. I en alliance-kvadren-
g på et moderne exlibris er det
runde slægtsvåben anbragt »svævende«
i 2. og 3. felt⁷⁾.

Også betegnelsen volder vanskelig-
hed. Den oftest anvendte benævnelse
er »bomærke«, der desværre har vun-

1. Familien Vedels våben af 1866: En i en
cirkel indskrevet ligesidet triangel, der fra
cirkelns centrum er opdelt i tre mindre
trekanter: 1° guld, hvori et sølv alter
med flamme; 2° grønt, hvori en gylden
blomstrende gren; 3° delt af sølv og blå,
deri en gylden slange bidende sig selv i
halen. I cirkelafsnittet ved 1° er anbragt
bogstavet *D* (= *deus*), ud for 2° bogsta-
vet *S* (= *sanitas*), ud for 3° bogstavet
T (= *tempus*). Efter *H. Storck*: Dansk
Vaabenbog, pl. 106; 1910.

det en vis hævde. Wegener⁸⁾, som bruger udtrykket meget, synes dog ikke at anse det for helt dækkende, idet han præciserer, at en af symbolets varianter (I, se senere) tilhører »de ziirligere Bomærker«. Andetsteds taler han om Vedels »lærde Vaabenmærke«. Bomærkebenævnelsen anvendes også af *Thiset og Wittrup*⁹⁾ og Grandjean, der tillige taler om »dette særegne Slægtsmærke«. Bomærkebetegnelsen har endog vundet indpas i udlandets litteratur¹⁰⁾.

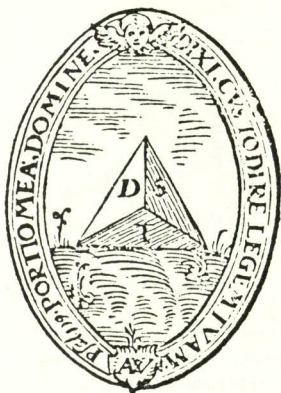
Udtrykket »bomærke« er imidlertid en nødløsning, og det er så meget mere misvisende, som Anders Sørensen Vedel i nogen grad kan siges at have brugt et bomærke i mere konventionel forstand. *Hans Krag*¹¹⁾ skriver bl. a. om bomærker i almindelighed: »De gamle merkene som ble brukt som seglmerker, tømmermerker og andre personlige merker, kan blant annet bestå av en kombinasjon av

eiermannens forbokstaver«, og Anders Sørensen Vedel anvendte i mangel af trykt exlibris¹²⁾ bl. a. en håndskreven bomærkelignende sammenslyngning af sine initialer til mærkning af sine bøger — *samtidig* med at han førte sit omdiskuterede mærke — i et enkelt tilfælde endog *sammen med* det! Monogrammet synes at eksistere i to varianter¹³⁾.

Af ovenstående fremgår, at familien Vedels adelsvåben hverken kan betragtes som et våben i snævrere heraldisk forstand eller som et bomærke — hvad er det da? I det følgende skal forsøges at give et forhåbentlig tilfredsstillende svar herpå.

Først må vi undersøge, hvilket materiale der er overleveret om det nøjagtige udseende af Anders Sørensen Vedels mærke. Resultatet kan stilles således op:

I. I et samlebind med egenhændige notater af Anders Sørensen Vedel¹⁴⁾ findes et trykt blad visende et mærke, der i væsentlig grad afviger fra familiens senere våben (fig. 2). Mærket, der er ovalt, viser en fra oven set, tresidet pyramide, på hvis sider læses *D S T*. Disse bogstaver fremtræder uden nærmere forklaring. Omskriften lyder: Psal 119. PORTIO MEA DOMINE — DIXI CUSTODIRE LEGEM TUAM (= salmens vers 57: Min del er Herren, jeg satte mig for at holde dine ord). Sigtende til sentensens første del fremtræder den *D(ominus)*- eller *D(eus)*-mærkede pyramideside fuldt belyst, mens de to andre ligger i skygge. Under figuren findes et af salmen inspireret latinsk digt¹⁵⁾, der uddyber sentensens anden del, idet de guddommelige loves betydning for Vedel i modsætning til jordelivets herligheder beskrives. Som det senere skal vises, er sammensætningen: digt, symbolillu-

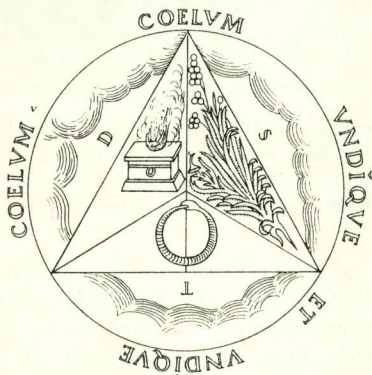

2. Anders Sørensen Vedels mærke i dets formentlig tidligste form. Symbolets anbringelse i fri natur er typisk for tiden. Bemærk forneden skjoldet med Vedels monogram. Den samtidige brug af disse to tegn af forskellig karakter viser, at Vedel ikke selv betragtede trekanttegnet som et bomærke i traditionel forstand. Det Kgl. Bibliotek.

stration og ordsprog typisk for en litterær genre, der yndedes meget i renaissance.

Wegener anser, formodentlig med rette, denne variant for ældre end de øvrige.

Bladets funktion er uvis — det kan dreje sig om et exlibris¹⁶⁾, der på grund af mærkets forandring aldrig kom i brug.

3. Anders Sørensen Vedels mærke på Tobias Gemperlins portræt af ham fra 1578. Farverne afviger meget fra våbenets, idet figuren som helhed er holdt i grønbrune toner. Alteret minder om murværk; planten er grøn med gule blomster; slangen falder næsten sammen med bundfarven. Bemærk de udtungede skyer i cirkelafsnittene! Tegning efter maleriet af Sven Aage Voigt Andersen.

II. Tobias Gemperlins Vedel-portræt fra 1578 (Frederiksborg slot)¹⁷⁾ viser en koloreret variant (fig. 3), der er en fuldstændig omarbejdelse af form I. Således er *DST* rykket ud af trekantens felter, hvor i stedet alteret, blomsten og slangen har fået plads for at angive bogstavernes betydning. Det interessanteste træk er imidlertid nogle tungede skygger langs mærkets nu cirkulære afgrænsning. I relation til den ændrede omskrift, der lyder:

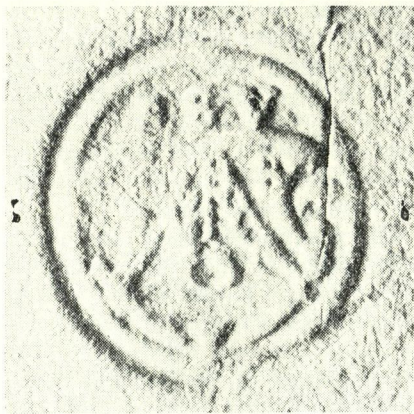
COELUM UNDIQUE ET UNDIQUE COELUM (= Himlen omgiver alt, overalt er himlen os nær)¹⁸⁾, må disse skygger opfattes som *skyformationer* og omkredsen som *himmelhvælvingen*¹⁹⁾ — altså en ganske anden symbolik end den, der sædvanligvis forbindes med mærket.

III. I forbindelse med nærværende undersøgelse er det lykkedes arkivar Knud Prange, Landsarkivet i Viborg, at fremdrage foreløbig to eksemplarer af Anders Sørensen Vedels segl²⁰⁾ (fig. 4). Det drejer sig om papirsegl på dokumenter, dateret 1590 og 1596. Her er trekanten med figurer og omgivet af *DST* indsat i et tunget skjold, mens valgsproget, cirkelen og skyerne er udeladt. Der er altså sket en *heraldisering* af mærket, der i denne form og med varierende hjelmtegn i mange generationer brugtes i familiens segl.

Foruden disse primære kilder findes et par sekundære vidnesbyrd:

IV. Vedels gravsten, der bærer årstallet 1622, er nu forsvunden, men er aftegnet af Søren Abildgaard 1776 (originaltegning på Nationalmuseet) (fig. 5). Mærket ses her på stens nederste venstre hjørne. Skønt tegneren har misforstået sit forlæg, ses udformningen at svare til form III, bortset fra, at *bogstaverne DST* er udeladt. Også denne variant findes blandt familiens segl.

V. Endnu en variant forekommer på to portrættik af Vedel fra 1690 og 1705 (fig. 6); de bekostedes af hans datterdattersøn, assessor Joh. Laverentzen, der sidstnævnte år udgav en del af sin berømte slægtnings litterære efterladenskab²¹⁾. Mærket fremtræder her cirkelformet, men cirkelen tjener blot til ramme; af skyerne er der intet spor. Hovedvægten ligger på samspillet mellem trekantens figurer

4. Anders Sørensen Vedels (papir)segl på dokument fra 1590 (til venstre). Aftrykket er desværre ret utydeligt, men suppleres af det andet aftryk fra 1596 (til højre). Over skjoldet ses *ASV*. Blomsten har nærmest form som en kvist. Nederste felt er ikke lodret delt. Originalens størrelse 17×15 mm. Landsarkivet i Viborg.

og bogstaverne *DST* og de deraf afledede sentenser. Når denne sene variant har interesse, skyldes det, at denne type ifølge *Peder Terpager*²²⁾ sad over døren til Vedels Ribe-ejendom, Lilliebjørget. Den mulighed må dog tages i betragtning, at det af Terpager beskrevne mærke ikke behøver at være det af Vedel selv opsatte, men kan være fornyet og eventuelt ændret af en af de senere ejere af ejendommen, der først 1736 kom slægten af hænde. Husskiltet eksisterede endnu 1792²³⁾, men forsvandt i begyndelsen af 1800-tallet (Wegener s. 269).

Også form V findes repræsenteret på familiens segl.

Af ovenstående fremgår, at det mærke, som har dannet grundlag for våbenet, har ændret sig betydeligt — ikke alene efter Vedels død, men allerede i hans levetid. Således har det symbolske tyngdepunkt forskudt sig fra pyramiden (I) over cirkelen med skyerne (II) til trekantens figurer (III–V). Karakteristisk for formerne I,

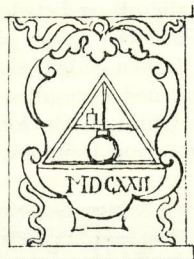
II og III er imidlertid, at mærkets billedindhold stedse svarer til omskriften og ændres i takt med denne. Allerede form IV er resultatet af en uforstående eftertids forglemmelse af samspillet mellem billede og tekst, mens form V formodentlig er resultatet af senere slægtleds syslen med mærket. *Våbenet* fremtræder — bortset fra de nye farver — som en officielt stadfæstet reduktionsform af form II, idet man ikke har medtaget skykredsen, mens det dermed forbundne valgsprog f.eks. er brugt i forbindelse med storkorsvåbener i 1878 og 1882 (meddelt af dr. phil. Albert Fabricius).

Idet den stadige overensstemmelse mellem billede og valgsprog betragtes som noget essentielt, kan den egentlige klarlæggelse af mærkets natur begynde.

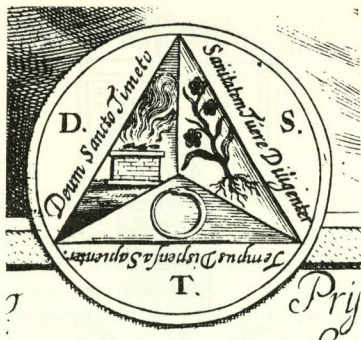
I Peder Terpagers ovennævnte beskrivelse af Anders Sørensen Vedels mærke anvendes foruden ordet »*insignia*» også udtrykket »*emblema*», li-

gesom slangekredsen kaldes »*temporis ... hieroglyphicum*« (tidens ... hieroglyf, hieroglyffen for begrebet »tid«). Her står vi ved en korrekt betegnelse: Vedels mærke er et *emblem*, og dets figurer er om ikke hieroglyffer, så dog *neo-hieroglyffer*!

For at underbygge denne påstand er det nødvendigt med en kort oversigt over renaissancens hieroglyfstudier²⁴). Renaissancens interesse for den klassiske oldtid udstrakte sig også til Ægyptens hieroglyffer. Datidens lærde var uvidende om dette skriftsystems fonetiske karakter og opfattede tegnene som en symbolskrift, hvis mening kun kunne forstås af de indviede ved en guddommeligt inspireret skarpsindighedsudfoldelse. Et af hovedfundamenterne for denne opfattelse var et græsk manuskript fra 400-tallet, fremdraget ca. 1419. Det indeholder beskrivelse og fortolkning af 189 tegn, hvoraf nogle er fejlfortolkede hieroglyffer, andre frit opfundne sindbilleder. Disse såkaldte *Horapoulos Hieroglyffer* cirkulerede i afskrift og tryktes for første gang hos Aldus i Venezia 1505, siden i talrige andre udgaver på flere sprog²⁵).

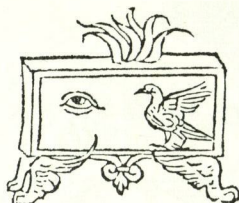

5. Søren Abildgaards gengivelse af mærket på Anders Sørensen Vedels gravsten. Mærket er misforstået — det ligner en »Amagerhylde« med to krukker. Derimod er udeladelsen af *DST* utvivlsomt en rigtigt opfattet detalje, idet disse bogstavers tilstedeværelse umuliggøres af årstallets placering. Nationalmuseet.

6. Mærkevariation fra 1690: alteret står på jorden; planten er gengivet med rødder, nederste felt er ikke delt, kun skygget. Her gives en forklaring på *DST*, idet der ud for 1° læses: *DEUM SANCTE TIMETO* (= Frygt Gud på hellig vis), ved 2°: *SANITATEM TUERE DILIGENTER* (= Pas vel på sundheden), og ved 3°: *TEMPUS DISPENSA SAPIENTER* (= Brug tiden klogt). *DST* er således ikke blot begyndelsesbogstaver til de tre sentenser, men hver af disse indeholder en kombination af de tre bogstaver. Kobberstiksamlingen.

Ligeledes hos Aldus kom i 1499 *Francesco Colonna* (1433–1527): *Hypnerotomachia Poliphili* (= »Poliphils i drømme førte kamp mod Eros«). Dette værk er en ejendommelig kærlighedserklæring til den klassiske oldtid, personificeret i den kvindelige hovedperson Polia. Handlingen foregår i et fantasilandskab overstrøet med grandiose ruiner og oldtidsmindesmærker, der ofte er forsynet med billedinskriftioner. Disse betegnes bl. a. som *nobilissimi hieraglyphi ægyptici* (= »højædle ægyptiske hieroglyffer«), og udlægges udførlig i teksten. Via bogens dejlige illustrationer har man²⁶) sporet forbilledet for flere af Colonnas »hieroglyffer«. En del af disse viser sig nemlig at stamme fra en *tempelfrise*, som på den tid fand-

7. Alterets udformning hos Colonna. Hele neo-hieroglyffen betyder DEO NATURAE SACRIFICATA (= (Du skal) ofre til naturens gud), idet alter = at ofre, grib = naturen, og øje = Gud. Efter Franciscus Columna: *Hypnertomachia Poliphili*, blad c; 1499; Kgl. Bibliotek.

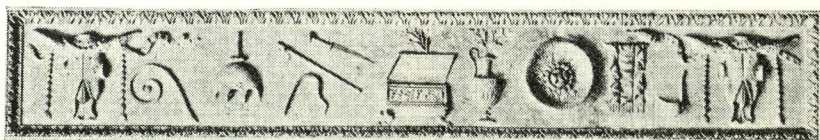
tes i kirken San Lorenzo in Campo Verano, eller fuori le Mura, i Rom, men senere flyttedes til Capitol. Skønt denne frise er fremstillet i romertiden, ansås dens billeder af ukendte grunde i renaissanceen for autentiske hieroglyffer.

Alle bogens symboler stammer imidlertid ikke herfra — for at kunne udtrykke sig mere nuanceret var det nødvendigt for Colonna at konstruere nye tegn. Dette er karakteristisk for renaissanceens hieroglyfik — den er ikke blot registrerende og analyserende; hovedvægten ligger på det nyskabende. Meget hurtigt opstod der nemlig et ønske om at skabe et universelt symbolsprog — et slags intellektuelt frimurersprog, der ikke som f. ex. etruskerne bogstavinskriftioner kun-

ne gå totalt i glemme, men som til enhver tid skulle kunne forstås af de indviede lærde uanset nationalitet. Renaissanceens største kunstnere (Dürer f. ex.) inspireredes af denne idé, og endnu anes som en svag afglans spor af Poliphils drøm i nogle af *Salvador Dalis* billeder²⁷). Efter dette kan det ikke undre, at datidens hieroglyfopfattelse lå meget fjernt fra de virkelige tegn, som først en sen eftertid lærte at tyde.

To udslag af det hieroglyfiske modelune er af interesse med hensyn til den rette betegnelse for Vedels mærke. I 1531 udsendte *Andreas Alciatus* en digtsamling »*Emblemata*«, der blev en eksempelløs succes og skabte en ny genre i digtekunsten. Betegnelsen »emblem« gjaldt her et samspil mellem en symbol-illustration, et digt og til slut et kort meningssammenfattende ordsprog; senere gled udtrykket over til at betegne alene den symbolske illustration og anvendtes altså 1736 af Terpager som betegnelse for Vedels mærke.

Imidlertid kunne man med rette bruge en anden, omend mere fremmedartet benævnelse, nemlig *impresa*. Ordet er italiensk og betyder egentlig »forehavende«. Det sigter på, at man i datidens Italien valgte sig en slags lykkesymbol med camoufleret hentydning til betydningsfulde foretagender i ens liv, først og fremmest krigs- og

8. Colonna har hentet sit forbillede fra tempelfrisen, men har misforstået det, idet figuren (i midten) ikke forestiller et brændende alter, men et røgelseskar (acerra), bag hvis låg en laurbærgren stikker frem. Cfr.: H Stuart Jones: *Catalogue of the Ancient Sculptures in the municipal Collections of Rome; the Sculptures of the Museo Capitolino*; 1912; nr. 102, 104. Efter Fund og Forskning 1958-59.

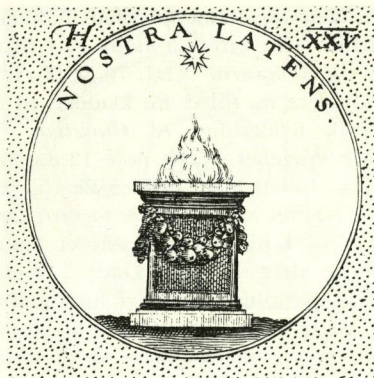
kærlighedseventyr. Ofte valgte man sig imidlertid i almindelighed et mærke i overensstemmelse med sin natur og interesse og førte det jævnsides med et eventuelt våben (eller bømærke)²⁸).

Impresaen bestod gerne i et valgsprog i forbindelse med en figurlig fremstilling af valgsprogets mening — altså en *rebus* (= skrevet *med ting* i stedet for med ord). Symbolet kunne i lighed med våbener anbringes på huse, klæder, bohaver etc. En sådan impresa, der i nogen grad erstattede et adelsvåben og kendetegnede sin bærer som værende af klassisk lærdom, fantasi og smag, brugte altså mester Anders Vedel. Inspirationen hertil kan han evt. have fået på sine rejser i Tyskland, der fra Kejser Maximilian I's tid (1493–1519) havde rige emblematiske traditioner.

En gennemgang af emblemets figurer enkeltvis under stadig hensyntagen til renaissancens symbollitteratur tjener i høj grad til at styrke den her fremførte formodning.

I renaissancens emblemer forekommer *det brændende alter* ikke helt sjældent. Det optræder allerede i »Poliphils drøm«, hvor det har betydningen »at ofre« (fig. 7 og 8). I alle senere anvendelser bevarer alteret en nær tilknytning til gudsbegrebet — således også hos Vedel. Udformningen afviger som regel fra Colonnas, idet det kasseformede eller runde romerske brænderofferalter træder i forgrunden, også i udpræget kristelig symbolik. Både med hensyn til udformning og betydning har Vedel altså med valget af denne figur stået helt på den datidige traditions grund. Fig. 9 og 10 belyser yderligere dette.

Alterets forekomst i Anders Sørensen Vedels impresa kan måske også give et fingerpeg om den eventuelle

9. Impresa for pave Marcellus II (død 1555). I beskrivelsen hedder det bl.a.: »Førstegrøden omkring alteret er ikke blot anbragt til øjenlyst, men til efterligning. Det er nemlig rimeligt at vise Gud, som vi skylder alt, taknemmelighed ved en gave«. Efter Typotius: *Symbola divina et humana*, I, pag. 33 og pl. 14 1602 (?). Kgl. Bibliotek.

rigtighed af den i hans slægt værende overlevering om, at mærkets udformning egentlig skyldes *Tycho Brahe*, på hvis studierejse til Tyskland Vedel fungerede som hovmester. We-gener tager i det hele ikke stilling hertil, men peger dog (s. 290, note 3) på, at en af varianterne (II) indeholder en omskrift, »hvoraf Brahe selv i et kritisk Øjeblik betjente sig«.

På lignende måde kan det imidlertid gøres gældende, at selve altersymbolet synes at have haft en meget personlig betydning for Vedel, idet det findes brugt et par markante steder i hans private papirer. I det tidligere citerede samlingsbind findes nemlig (blad 39) et egenhændigt udkast til et aldrig i denne form²⁹) udført epitafium over Vedels første hustru *Marie Svaning* (død 1578). Gravmælet tænkes smykket med talrige bibelcitater, hvoraf tre vedrører *alter* og *offer*. På

den mest iøjnefaldende plads indledes således: »*Wi haffue it altere ...*« (Brevet til Hebræerne XIII, 10 & 15–16). Endvidere ses (blad 45) kladden til et latinsk hyldestdigt til *Christian IV* (efter Wegener s. 210, note 12 dateret til ca. 1596). Heri hedder det bl. a.: »... *summo stat fibris ara sacratis Deo ...*« (= I hjertets dyb står et brændende alter helliget Gud). Denne stærkt personlige brug af altersymboler peger, i forbindelse med at impresæen er en omarbejdelse af et ældre mærke, hen på Vedel selv som ophavsmanden, selvom prioritetsspørgsmålet stadig må siges at henstå uløst.

Slangen, der bider sig selv i halen, er impresæens mest karakteristiske bestanddel, idet slangekredsen er den vel nok hyppigst anvendte neo-hieroglyf. Den betegner noget uden begyndelse og afslutning, noget stadig gentaget eller stedse fornyet. Således brugtes symbolet ifølge *Macrobius* (ca. 400 e. Kr.) af fønikierne som sindbillede på kredsløbet i naturen³⁰). I *Horapollus* hieroglyffer (I, 2) betyder det *verden* (= *kosmos*) (fig. 11), hvad der minder om nordboernes midgårdsorm³¹). Fra *Horapollus* er symbolet næsten uændret overtaget af renaissancens største symbolteoretiker *Pierio Valeriano*, hvis kæmpeværk »*Hieroglyphica*«³²) er tænkt som en materialsamling til det universelle symbolsprog. Størst udbredelse finder slangekredsen (f. eks. på gravmæler) som sindbillede på *evigheden* eller, som hos Vedel, *tiden*. Fig. 10, 12 og 13 viser eksempler på anvendelsen i renaissancen. Også i vor tid bruges det; således skriver *Niko Kazantzakis*³³): »Den mystiske slange, der bider sig selv i halen, lå som en ring omkring mig. Jorden føder og fortærer sine egne børn, den føder igen og fortærer igen. Et evigt kredsløb«. Vedel har

10. Talrige af renaissancens medailler bærer neo-hieroglyfiske motiver. Her ses en medaille slået 1572 i anledning af Henrik IV af Frankrigs bryllup. Skuemønten er et eksempel på slangekredsens og alterets udbredelse i datidens symbolik. Efter J. J. Luckius: *Sylloge numismatum elegantiorum*; s. 243; 1620.

altså truffet et tidstypisk valg med denne figur.

Om arten af *den blomstrende plante* er det vanskeligt at udtale sig. På billedet fra 1578 ses en grøn vækst med langagtige blade og små gule fembladede blomster. Disse genfindes også på nogle af familiens segl fra langt senere tid, mens løvværkets udformning skifter. Et enkelt nyere segl (Rigsarkivet) viser en palmegren.

Der er altså ingen holdepunkter for artsbetegnelsen *rose*, der anvendes i en nylig udkommen publikation³⁴).

Plantens udformning i *våbenet* kunne måske henlede opmærksomheden på den gyldne gren, der har spillet en stor folkløstisk rolle³⁵) og bl. a. nævnes i *Æneidens* VI sang.

Impresæens blomst henviser os i endnu højere grad til gisninger. Tidens religiøse digtning betegnes som plantefattig og ingen af de deri forekommende arter synes at passe³⁶).

Terpæger benævner (med en trykfejl) blomsten: *san(ct)itatis servandæ remedium* — altså »et sundhedsmiddel« eller »en lægeurt«. Skønt en vis interesse for medicin kan spores i resterne af Vedels bibliotek (Walde, L. Nielsen), er denne tolkning dog næp-

pe andet og mere end Terpagers personlige mening.

Hos Valeriano (p. 420) omtales malurt (absinthium) som sundhedens symbol. Malurt (*artemisia absinthium* L.) har fligede blade og gule blomster, der imidlertid har et noget andet udseende end maleriets.

I stedet for at have en dybsindig teoretisk begrundelse er blomsten snarere et enkelt *poetisk* billede på sundheden, som man også kan møde det i tidens religiøse digtning:

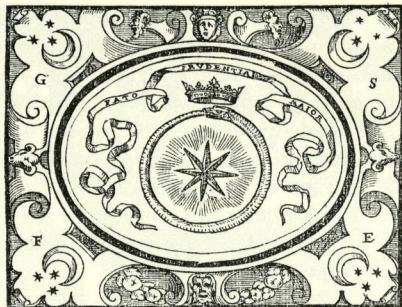
Idag er vi stercke, karsk oc sund,
imorgen vi leggis i Jordens grund,
idag vi blomstrer, som Rosen rød,
i morgen er død.

Trøst os, Herre, i saadan Nød³⁷.

Betrages mærket som en helhed, kunne man fristes til at lægge en tre-

11. Slangesymbol for »verden« (= kosmos) fra Horapollon hieroglyffer. Symbolernes udformning kan variere med kunstneren; i stedet for den karakteristiske cirkelform træffes denne form også i en jævndalrende fransk udgave. Fra Joh. He- roldt: Heyden Weldt; 1554; s. 136. Kgl. Bibliotek.

12. Impresa tilegnet dronningen af Frankrig, Maria af Medici, 1559. Valgsproget lyder FATO PRUDENTIA MAIOR (= Klogskaben er større end skæbnen). Slangekredsen synes efter beskrivelsen at symbolisere såvel klogskaben som tiden. Efter Gabriel Syméon: Les Devises Hé- roïques et Morales; s. 10; 1559. Kgl. Bi- bliotek.

enighedssymbolik i det, idet det over- fladisk minder om det i kirkekunsten gængse treenigheds-sindbillede³⁸).

Imidlertid var trekanten ikke al- mindeligt brugt i denne betydning på Vedels tid, ligesom den senere optræ- der i lærd symbolik uden umiddelbar hentydning til treenigheden. Således ses den indesluttende en halvmåne i *Schulins* våben fra 1731³⁹).

Endelig er triangelen også i den pe- riode, hvor den hyppigst anvendtes i kirkelig symbolik, blevet brugt som billede på andre trefoldighedsbegre- ber end det kristne — f. ex. tremagts- alliancer⁴⁰).

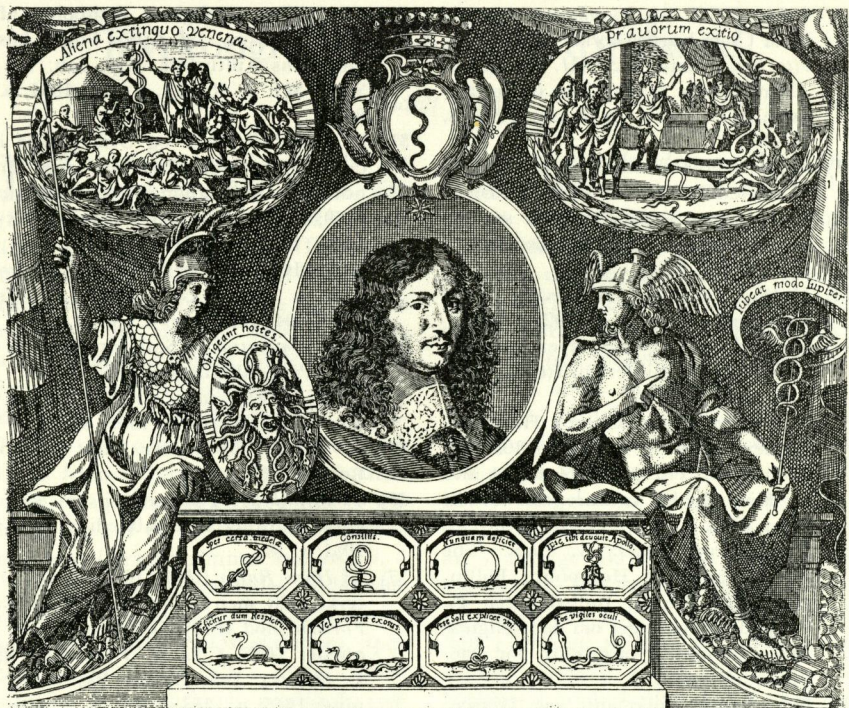
Skal man alligevel vove en samlet tydning af impresæen, kan *tiden* (slan- gen) opfattes som det forbindende led mellem *det jordiske* (blomsten) og *det himmelske* (alteret).

Det her behandlede materiale viser en side af nationalhistorikeren Vedels kontakt med europæisk åndsliv og gi- ver udtryk for en dyb religiøsitet — først og fremmest en evighedslængsel,

der er vor tid fremmed. Omarbejdelsen af emblemet i retning af det mere imponante og den iøjnefaldende anbringelse på portrættet viser, i forbindelse med, hvad vi ellers ved om Vedels livsførelse, en moderne, men måske lidt pretentiøs personlighed, hvis indstilling prægedes af de adelige kredse, han færdedes i, og som hans sene efterslægt kom til at tilhøre.

Noter og henvisninger

- 1) *A. Fabritius*: Danmarks Riges Adel; 1946; s. 56.
- 2) *J. Vahl*: Slægtet bog over Afkommet af Christjern Nielsen . . . , 13., 14., 16. Hefte (= Slægtet bog over Afkommet af Anders Sørensen Vedel); 1896; s. 130–31.
- 3) *Chr. C. L. v. Castenskiöld*: Supplement til Lexicon over adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmene; 1872; s. 82, *Bricka*: Dansk Biografisk Lexikon VII, 274.
- 4) Rigsarkivets seglsamling (borgerlige familier) har fem eksempler herpå.
- 5) *P. B. Grandjean*: Dansk Heraldik; 1919; s. 54–55.
- 6) Danmarks Adels Årbog XXVI; 1909. Det vidner om mangel på forståelse af mærkets latinsk-humanistiske karakter, at bogstaverne *D S T* er tegnet *gotiske*! Det samme er tilfældet på *Emil Vedels* og *Aage Vedels* storkorsvåbener fra 1900 og 1949 i Frederiksborg Slotskirke.
- 7) *P. Reitzel*: Danske heraldiske Exlibris; 1943; fig. 28 og s. 20. Her er ejerindens, grevinde A. Ahlefeldt-Laurvigens slægtsforhold galt angivne; se D.A.A. LIX, s. 11 og 443.
- 8) *C. F. Wegener*: Historiske Efterretninger om Anders Sørensen Vedel . . ; 3. udg. 1851; s. 163, note 8. Til denne udgave henfører alle referencer til Wegener i artiklen.
- 9) *A. Thiset* og *P. L. Wittrup*: Nyt dansk Adelslexicon; 1906; s. 309.
- 10) *C. G. Homeyer*: Die Haus- und Hofmarken; 1870; s. 34.
- 11) *Hans Krag*: Gamle Seglmerker. Hedmark Slektshistorielags Tidsskrift V, 8; 1963; s. 224–225.
- 12) *Carl Dumreicher*: Danske Exlibris fra det 16. og 17. Aarhundrede; Aarbog for Bogvenner, VII, 1923; s. 30–32. *O. Walde*: Storhetstidens Litterära Krigsbyten; 1920; II, 334.
- 13) *L. Nielsen*: Danske Privatbiblioteker gennem Tiderne; 1946; I, 51, Katalog over Ingeniør Oscar Ekmans og fru Lia Ekmans Bogsamling; 1965; s. 157–159.
- 14) Kgl. Bibl. MSS Vell. Additamenta No. 121 4to; blad 42. Cfr. Wegener s. 163, note 8.
- 15) Delectent alios opes,
Delectent alios delitiæ nouæ:
Hunc ducat fauor, illum honor,
et ceu quemq; animus fert, bona
sic amet,
Quæ mundus dubia vice,
Et spargit manibus Fors temerariis,
Vitæ cursum ego transfigam,
Fretus sorte mea, quam dederit
Deus,
Atq; his omnibus, unica
Sanctæ dogmata legis sacra
præferam.
Delectent ea me foris,
Delectent domi, & in vitæ operis
meis,
Ac in mortis agone, me
Ducant tramite recto ad superas
domos,
Atq; æterna velut manent,
Æternis cumulabunt itidem bonis.
- 16) Jævnfør *Sofus Larsens* bemærkning om emblematas anvendelse, i Aarbog for Bogvenner VII; 1923; s. 82.
- 17) Nr. 1230; beskrevet hos Wegener s. 99, note 25. Farvereproduktion i: Berømte Danske Mænd; Kunstmappe I udg. af Tidsskriftet Danmark; 1943. Om Vedels ikonografi i øvrigt se: *P. B. C. Westergaard*: Danske Portrætter i Kobberstik, Litografi og Træsnit; 1934; nr. 12676–12684.
- 18) Jeg skylder universitetslektor *Thure Hastrup* tak for hjælp med en dansk

13. Eksempel på samspil mellem våben og impresaer. Man ser tillige, hvorledes impresavæsenet udartede og for en periode ganske overstrålede de heraldiske kendetegn. Blandt de tolv slangeimpresaer ses også slangekredsen, som symboliserer NUNQUAM DEFICIET (= Den hører aldrig op). Efter Joh. Palatius: Aquila inter lilia; s. 349; 1671. Kgl. Bibliotek.

formulering, der gengiver dette valg- sprogs dobbelttydighed.

- 19) Til sammenligning kan følgende renaissancevåben tjene: I guldfelt en sort gloriebærende dobbeltørn inde- sluttet i en blå/sølv cirkelformet he- raldisk sky. Det førtes af Karl V's læ- rer i astronomi, dr. Peter Apianus (1495–1552) som comes palatini. Cfr.: H. G. Ströhl: Heraldischer Atlas, 1899; Tvl. XXXVII.
- 20) (Seglet anbragt over underskriften) Ribe bispearkiv (C 4–894), pakken: domkapitlets adkomster 1503–1667, læg domkirken, dok. vedr. kirketien- den af Ansager, dateret 3. pinsedag 1590. (Underskriften anbragt over seglet)

Ribe bispearkiv (C 4–86), pakken Ribe domkirke, læg: ad Reg. nr. 7. capsa 31 pk. 15 nr. 13 1492–1755, dateret 8. januar 1596.

En foreløbig undersøgelse af relevant materiale i Rigsarkivet har derimod ikke givet positivt resultat.

Ejendommeligt nok synes Vedel ikke at have udnyttet den nærliggende mulighed at bruge sit mærke som bogtrykkermærke på de publikatio- ner, der 1591–92 udgik fra hans pri- vate bogtrykkeri i Ribe – i hvert til- fælde ses intet sådant på de otte be- varede tryk herfra. Cfr.: L. Nielsen: Dansk Bibliografi 1551–1600; 1931– 33; nr. 331, 948, 1475, 1611, 1613, 1618, 1622, 1655.

- Uden D S T og monogram brugtes form I som bogtrykkermærke af *Maurits Sax* i Sorø 1627 (*M. Haugsted: Ældre danske bogtrykker- og forlæggermærker, Fund og Forsk. 1955: s. 45–46*).
- 21) Kong Svend Haraldsson Tiuve-Skæg . . af Anders Søvrinsson Vedel; 1705.
 - 22) *P. Terpager: Ripæ Cimbricæ seu urbis Ripensis in Cimbria sitæ descriptio; 1736; s. 541.*
 - 23) *Matth. Galthen: Beskrivelse over Kiøbstæden Ribe . . .; 1792; s. 70.*
 - 24) Følgende oversigtsværker er benyttet: *L. Volkmann: Bilderschriften der Renaissance; 1923,*
E. Iversen: Renaissancens Hieroglyfstudier; Fund og Forskning 1958/59,
E. Iversen: The Myth of Egypt and its Hieroglyphs in European Tradition; 1961.
 - 25) Sidst oversat 1950: *G. Boas: The Hieroglyphics of Horapollo; Bollingen Series XXIII. Indledningen giver gode oplysninger om den religiøse (neo-platoniske) baggrund for emblemen-interessen.*
 - 26) Her følges Volkmann og Iversen; *Léon Doréz: Des Origines et de la Diffusion du Songe de Poliphile; Etudes Aldines II, Revue des Bibliothèques VI; 1896, nævner ikke denne kilde.*
 - 27) F. eks. billedet »Homers Apotheose«; cfr.: *R. Descharnes: The World of Salvador Dali; 1962; s. 175.*
 - 28) Volkmann s. 49; cf.: Nordisk Leksikon for Bogvæsen; 1951–62; I, 269–70. Et af impresalitteraurens kendteste værker, *Geronimo Ruscelli: Imprese Illustri; 1564, afbilder både impresæer og våbener.*
 - 29) *P. Terpager: Inscriptiones Ripenses; 1702; s. 30–31* giver en anden tekst.
 - 30) *L. Müller: Religiøse Symboler af Stierne-, Kors- og Cirkel-Form hos Oldtidens Kulturfolk; Kgl. dan. Vid. Selsk. Skr. 5. Række, 3. Bd. 1864; s. 80.*
 - 31) *B. Grøndal: Orme og Ormegaarde i de nordiske Oldskrifter; Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1869; s. 230. Cfr. også: Nordisk Exlibris Tidsskrift; II, 62; 1947–48.*
 - 32) *Hieroglyphica, sive de sacris ægyptiorum . . . litteris comentarij . . .; 1567; s. 103–04. Cfr.: Boas s. 53–54.*
 - 33) *Niko Kazantzakis: Spil for mig Zorbas; (Pios Billighbøger); 1964; s. 164.*
 - 34) *E. O. A. Hedegaard: Danske heraldiske Officers-Exlibris; 1965; s. 51.*
 - 35) *Sir John G. Frazer: The Golden Bough; 1890 etc.*
 - 36) *C. Raunkjær: Planterne i den Religiøse Digtning, især Salmedigtningen; 1931; s. 182.*
 - 37) Af *Hans Raffn* (1569–1625); verset er trykt 1620, men er oversat fra *Basilius Förtsch* (død 1619): *Geistliche Wasserquelle; 1615. Cfr.: C. J. Brandt og L. Helweg: Den Danske Psalmedigtning; 1846; nr. 288 v. 6 og A. Fischer: Das deutsche evangelische Kirchenlied . . .; 1904; I, 22.*
 - 38) *H. R. Fabricius: Dansk Kirkekunst; 1941; s. 116, 117. Cfr.: Heraldisk Tidsskrift II, nr. 13, s. 149; 1966.*
 - 39) *Nyt Dansk Adelslexikon s. 256; Storck: pl. 86. Schulin var præstesøn og som Vedel akademisk uddannet.*
 - 40) Cfr.: *Numismatische Zeitung; 36 Jahrgang no. 19; 1869; C. A. Ossbahr: Mynt och Medaljer slagne för främmande Makter . . .; 1927; nr. 146, 188 og 189, samt: E. Pflöging: Revolutionens symboler i rättshistoriens belysning; fig. 3; Ord och Bild side 442; 1948.*

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.